

I. ARTYKUŁY

JÓZEF GÓRSKI

PRAWO GOSPODARCZE W SYSTEMACH PRAWNYCH NIEKTÓRYCH KRAJÓW SOCJALISTYCZNYCH

I

Termin „prawo gospodarcze” (Wirtschaftsrecht) zrodził się w Niemczech w warunkach gospodarki kapitalistycznej w związku z natężeniem się interwencjonizmu państwowego, występującym szczególnie silnie w okresie pierwszej wojny światowej. Termin „prawo gospodarcze” określał wówczas ogół przepisów, za pomocą których państwo kapitalistyczne ingeruje w stosunki gospodarcze regulowane przepisami prawa cywilnego i handlowego, a stanowiące niemal wyłączną domenę inicjatywy prywatnej.

Ingerencja państwa przełamywać musiała w omawianym okresie zasady prawne, na jakich opierała się wówczas gospodarka prywatna. Dlatego też przepisy zaliczane do prawa gospodarczego były w swej istocie przepisami prawa administracyjnego, wyposażonymi w sankcje karne, administracyjne i cywilne. Reglamentowały one produkcję i obrót artykułami pierwszej potrzeby, wprowadzały obowiązek dostaw określonych produktów oraz system rozdzielnictwa. Wprowadzały dalej ograniczenie swobody stron w zakresie cen i stawek taryfowych, płac, odsetek, czynszów najmu, ochronę lokatorów itp.

Jakkolwiek wiele z tych przepisów, wydanych w okresie wojennym, miało jedynie charakter przejściowy, a gdy warunki na to pozwoliły, zostały one uchylone, to jednak — ogólnie biorąc — we współczesnych warunkach kapitalistycznych ingerencja państwa bynajmniej nie zanika, ale raczej ulega rozszerzeniu, przybierając przy tym coraz to nowe formy. Tym samym prawo gospodarcze w rozumieniu szeroko rozbudowanego systemu przepisów administracyjno-prawnych, ograniczających prawo własności prywatnej i wynikające z niego wolność gospodarczą i wolność umów, stanowi aktualnie poważny i trwały instrument oddziaływania każdego współczesnego państwa kapitalistycznego na życie gospodarcze kraju, i to zarówno metodami administracyjnymi, jak i ekonomicznymi.

Prawo gospodarcze w systemie kapitalistycznym odróżniać należy od prawa przemysłowego i prawa handlowego. Prawo przemysłowe jest tą

częścią prawa administracyjnego, która ustala warunki, pod jakimi może być podejmowana i prowadzona określona samodzielna działalność zarobkowa w dziedzinie przemysłu, rzemiosła, handlu i usług. Normuje ono takie zagadnienia, jak wolność przemysłowa czy też koncesjonowanie niektórych rodzajów działalności, uzależnienie podejmowania samodzielnej działalności od wykazania się odpowiednim przygotowaniem zawodowym, od przystosowania lokali i urządzeń do wymogów bezpieczeństwa, higieny i estetyki. Normuje też ono sposób oznaczania lokali na zewnątrz, godziny otwierania i zamykania sklepów itp. W Polsce zagadnienia te normowało prawo przemysłowe z 7 VI 1927 r. Przepisy zaliczane do prawa gospodarczego normują natomiast takie zagadnienia, jak ceny, płace, rozdzielnictwo artykułów deficytowych, obowiązek dostaw, reglamentacja w dziedzinie produkcji, reglamentacja obrotu handlowego z zagranicą, sprawy dewizowe itp.

Prawo handlowe jest w systemie kapitalistycznym specjalną częścią prawa cywilnego, normującą organizację prawną przedsiębiorstw kapitalistycznych prowadzonych pod firmą kupców jednoosobowych lub spółek handlowych (spółki jawnej, komandytowej, akcyjnej lub z ograniczoną odpowiedzialnością) oraz stosunki umowne, w których przynajmniej po jednej stronie występuje „kupiec”, czyli tzw. jedno- lub dwustronne czynności handlowe.

Przepisy prawa handlowego znajdują zwykle wyraz w kodeksach handlowych i przepisach dodatkowych, m. in. w polskim kodeksie handlowym z 1934 r.

II

Po długich wahaniach i oporach termin „prawo gospodarcze” uzyskał ostatecznie prawo obywatelstwa również w warunkach gospodarki socjalistycznej. Termin ten przyjęty jest w praktyce i nauce, a niekiedy i w ustawodawstwie w ZSRR (chozjajstwiennoje prawo), w Jugosławii (privredno pravo), w Czechosłowacji (hospodářské pravo), w NRD (Wirtschaftsrecht, Wirtschaftsverträge) oraz w Polsce.

Odmienność ustroju społeczno-gospodarczego sprawiła, że termin „prawo gospodarcze” nabrał w warunkach gospodarki socjalistycznej nowej treści. Państwo socjalistyczne nie ogranicza się do odgórnego wpływania na działalność gospodarczą, prowadzoną przez jednostki i organizacje prywatne. Samo przejmuje w swe ręce podstawowe dziedziny gospodarki narodowej, powołuje do życia własne gospodarcze jednostki organizacyjne i kieruje ich działalnością. Poza państwowymi jednostkami organizacyjnymi w ustroju socjalistycznym poważną rolę odgrywają też organizacje spółdzielcze oraz inne organizacje społeczne. Zarówno państwowe, jak i spółdzielcze oraz społeczne jednostki organizacyjne gospodarują mieniem społecznym ogólnonarodowym lub grupowym. Wspólne

są zasady tego gospodarowania. Zadania i cele jednostek państwowych, spółdzielczych i społecznych, określanych w ustawodawstwie polskim wspólną nazwą „jednostek gospodarki uspołecznionej” (j.g.u.), wyznaczają narodowe, branżowe i jednostkowe plany gospodarcze.

Nowe zasady gospodarowania mieniem społecznym wymagały wypracowania form organizacyjnych oraz reguł postępowania nie znanych gospodarce kapitalistycznej. Rozbudowane zostały i wyposażone w odpowiednie kompetencje centralne i terenowe organy administracji gospodarczej, powołane do kierowania całą gospodarką narodową, a przede wszystkim podstawową jej częścią, czyli gospodarką uspołecznioną. Tym to organom administracji gospodarczej podporządkowane są j.g.u., władające bezpośrednio mieniem społecznym.

Ramy organizacyjne j.g.u., zasady gospodarowania powierzonym im mieniem oraz zasady ich wzajemnej współpracy znalazły wyraz w licznych specjalnych przepisach prawnych. Ogół tych przepisów określamy w doktrynie socjalistycznej prawem gospodarczym.

III

Nie ma dotąd w doktrynie ani praktyce krajów socjalistycznych pełnej jednomyślności co do celowości wyodrębniania ustawowego, a nawet doktrynalnego, przepisów normujących organizację prawną i stosunki majątkowe j.g.u. oraz określania tych przepisów wspólnym mianem prawa gospodarczego.

Jak wiadomo, zagadnienia te były żywo dyskutowane w ZSRR, Polsce, Czechosłowacji i NRD w związku z przygotowywanymi w tych krajach kodyfikacjami¹ Chodziło w szczególności o to, czy postanowienia kodeksów cywilnych mają normować również stosunki majątkowe, których uczestnikami są j.g.u., czy też stosunki te unormować należy w sposób specjalny w odrębnych i niezależnych od kodeksów cywilnych aktach ustawodawczych. Na Węgrzech (1959 r.), w ZSRR (1962 r.) i w Polsce (1964 r.) zwyciężyła ostatecznie zasada tzw. jednolitości prawa cywilnego. Kodeksy cywilne tych państw przewidują, że ich postanowienia mają zastosowanie do wszystkich stosunków majątkowych, bez względu na przynależność sektorową podmiotów tych stosunków. Odmienne stanowiska zajął jedynie ustawodawca czechosłowacki, normując stosunki majątkowe organizacji socjalistycznych w odrębnym i niezależnym od kodeksu cywilnego kodeksie gospodarczym (Hospodářsky Zakonik z 4 VI 1964 r.)

Nie rozstrzygnięty jest dotąd spór na terenie NRD. Wybitni zwolennicy odrębności prawa gospodarczego, a głównie prof. H. Such z Lipska, prof. O. Spitzner, przewodniczący Staatliches Vertragsgericht, oraz prof.

¹ Prowadzona na ten temat dyskusja z ZSRR i w Polsce przedstawiona została w sposób gruntowny w pracy S. Włodyki, *Problem prawa gospodarczego*, *Studia Cywilistyczne* 1964, s. 67—179.

G. Pflücke z Berlina, wypowiadają się za wzorem czechosłowackim. Jako pierwszą zapowiedź reprezentowanego przez siebie poglądu uważają oni ustawę o systemie umownym w gospodarce socjalistycznej (Vertragsgesetz) z 25 II 1965 r. Dotąd jednak sprawa ta nie jest przesądzona, gdyż wspomniana ustawa przewiduje w § 2, że „o ile ustawa niniejsza albo wydane na jej podstawie przepisy wykonawcze lub uzupełniające nie zawierają przepisów szczególnych, znajdują zastosowanie, z uwzględnieniem zasad ogólnych ustawy o umowach, przepisy powszechnego prawa cywilnego”.

Nieco inaczej wygląda omawiane zagadnienie w Jugosławii. W kraju tym termin „prawo gospodarcze” przyjął się najwcześniej w teorii, praktyce i ustawodawstwie, choć nie opracowano tam dotąd osobnego kodeksu gospodarczego. Z uwagi na odmienności w zakresie planowania i zarządzania gospodarką uspołecznioną (zasada samorządu oraz zasada wolności umów), pojęcie prawa gospodarczego w Jugosławii zbliżone jest bardzo do pojęcia prawa handlowego w systemie kapitalistycznym. Powołane do rozstrzygania sporów między organizacjami socjalistycznymi sądy gospodarcze są właściwe również do rozstrzygania spraw związanych z handlem zagranicznym i żeglugą morską. Odbiegają one zasadniczo swym charakterem od istniejących w innych krajach socjalistycznych państwowych komisji arbitrażowych i są rodzajem sądów handlowych.

IV

Zagadnienie prawa gospodarczego stanowiło jeden z przedmiotów dyskusji w czasie Konferencji Prawników Gospodarczych krajów należących do RWPG, odbytej w Pradze w dniach od 3 do 6 X 1966 r. Uczestnicy dyskusji — profesorowie, pracownicy arbitrażu i organów planowania — wyrażali na ogół zgodny pogląd, że, niezależnie od tego, czy w poszczególnych krajach ustawodawca objął stosunki majątkowe postanowieniami kodeksów cywilnych, czy też stosunki te unormował odrębnie, istnieje możliwość i potrzeba naukowego wyodrębnienia i całościowego ujmowania przepisów normujących zasady gospodarowania j.g.u., ich strukturę organizacyjną oraz zachodzące między j.g.u. stosunki umowne. Innymi słowy uznano, że odmienności techniczno-kodyfikacyjne stosowane w różnych krajach dla zapewnienia należytego funkcjonowania gospodarki uspołecznionej nie stoją na przeszkodzie obejmowaniu określonego zespołu przepisów wspólnym mianem prawa gospodarczego i traktowania ich jako odrębnego przedmiotu badań i opracowań naukowych. Zwrócono uwagę, że przepisy zaliczane do prawa gospodarczego, niezależnie od formy, w jakiej są wydawane, łączy szereg wspólnych cech. Odnoszą się one wyłącznie do sektora uspołecznionego gospodarki narodowej; uwzględniają planowy system gospodarowania obowiązujący w tym

sektorze; mają z reguły charakter przepisów pozakodeksowych i znajdują wyraz w licznych odrębnych aktach normatywnych. Nawet w tym zakresie, w jakim kodeksy cywilne odnoszą się do stosunków majątkowych j.g.u., normują one z reguły te stosunki w sposób specjalny. Kodeksy zawierają poza tym generalną delegację ustawodawczą dla naczelných organów administracji gospodarczej, której przykładem są postanowienia art. 2 polskiego kodeksu cywilnego z 1964 r., przewidujące, że w „wypadkach, gdy wymagają tego szczególne potrzeby obrotu między j.g.u., Rada Ministrów lub z jej upoważnienia inny naczelny organ administracji państwowej może regulować stosunki tego obrotu w sposób odbiegający od przepisów niniejszego kodeksu”.

Niezależnie od formy, w jakiej przepisy normujące funkcjonowanie gospodarki uspołecznionej są ujmowane, dostosowane są one treściowo ściśle do potrzeb tej gospodarki. Ta właśnie okoliczność ma decydujący wpływ na wyodrębnienie prawa gospodarczego jako osobnej dyscypliny naukowej. Toteż zarówno w ZSRR, jak i w Czechosłowacji w ramach instytutów prawa obu akademii nauk powołane zostały do życia oddziały prawa gospodarczego. W Polsce istnieje wydawnictwo z tej dziedziny — miesięcznik *Przegląd Ustawodawstwa Gospodarczego*. O potrzebie i celowości całościowego i naukowego ujmowania omawianego działu prawa świadczy również pionierska praca J. Topińskiego *Prawo gospodarki uspołecznionej* ².

V

Rola, jaką w systemie spocjalistycznym spełnia sektor uspołeczniony, decyduje o znaczeniu przepisów regulujących zasady, organizację i funkcjonowanie tego sektora. Stąd też zrozumiała stała się potrzeba wyodrębnienia w planach nauczania obowiązujących na wydziałach prawa, a również na wydziałach ekonomicznych specjalnej dyscypliny, w zakresie której słuchacze mieliby możliwość zapoznania się z całością przepisów składających się na prawo gospodarcze.

Najkonsekwentniej sprawa ta została zrealizowana w Czechosłowacji. Na obu istniejących tam wydziałach prawa — w Pradze i Bratysławie — istnieją osobne katedry prawa gospodarczego i finansowego kierowane przez profesorów S. Stunę i J. Spišiaka. Na wykład prawa gospodarczego poświęca się na II roku studiów 3 godziny, a na ćwiczenia 2 godziny tygodniowo. Ogółem 150 godzin rocznie. Przedmiot jest obowiązkowy dla wszystkich słuchaczy. Poza tym obowiązkowe wykłady prawa gospodarczego wprowadzone zostały w wyższych szkołach ekonomicznych, w Wyż-

² J. Topiński, *Prawo gospodarki uspołecznionej*, Warszawa 1966, Wydawnictwo Prawnicze.

szej Szkole Partyjnej, w politechnikach i wyższych szkołach rolniczych. Słuchacze mają do dyspozycji zbiorowy podręcznik opracowany pod redakcją S. Stuny³.

W Jugosławii brak osobnych katedr prawa gospodarczego. Specjaliści tej dyscypliny pracują w ramach katedr prawa cywilnego. Jest ona jednak wykładana odrębnie dla słuchaczy III roku wydziałów prawa w takim samym wymiarze jak w Czechosłowacji (150 godzin rocznie). Przedmiot ten wykładany jest również na wydziałach ekonomicznych. W NRD odrębne wykłady prawa gospodarczego prowadzone są przez pracowników katedr (instytutów) prawa cywilnego na wydziałach prawa oraz w Hochschule für Ökonomie w Berlinie. W Halle w 1966/67 r. obowiązkowe zajęcia z zakresu prawa gospodarczego dla słuchaczy II roku studiów wynosiły 60 godzin wykładów i 30 godzin ćwiczeń. Ponadto na IV i V roku przewidziano dla tego przedmiotu 90 godzin proseminariów i kolokwium, osobno po 60 godzin przeznaczono na prawo wynalazcze i na prawo o znakach towarowych⁴.

W ZSRR na mocy uchwały KC KPZR od 1964 r. wprowadzony został na wydziałach prawa osobny wykład prawa gospodarczego. Obowiązuje on jednak tylko słuchaczy specjalizujących się w zagadnieniach prawnych gospodarki narodowej⁵.

Nieco odmiennie sprawa ta przedstawia się na Wydziale Prawa Uniwersytetu Kijowskiego. Stosownie do informacji prof. Pobiercenki, na wydziale tym w ramach katedry prawa cywilnego prowadzony jest wykład prawa gospodarczego w ujęciu kompleksowym obowiązujący wszystkich studentów III roku. Program tego wykładu opracowany został samodzielnie przez wydział.

Jak wynika z informacji uzyskanych w Pradze, wśród profesorów prawa na Węgrzech, w Bułgarii i Rumunii brak dotąd zainteresowania w kierunku wyodrębnienia prawa gospodarczego jako osobnej dyscypliny nauczania. Postulaty w tym kierunku wysuwane są tam przez praktykę gospodarczą.

W Polsce osobny wykład prawa gospodarczego pod nazwą „prawo obrotu uspołecznionego” wprowadzony został do planów studiów na wydziałach prawa w 1962 r. Wykład ten, realizowany na IV roku studiów w wymiarze 60 godzin rocznie, obowiązuje wszystkich słuchaczy. Nowy plan studiów przewiduje dla tej dyscypliny 45 godzin wykładów i 30 godzin ćwiczeń. Wykłady i ćwiczenia prowadzą profesorowie i asystenci z katedr prawa cywilnego. Osobne katedry istnieją jedynie w Poznaniu (Katedra Prawa Gospodarczego) i w Lublinie (Katedra Prawa Cywilnego

³ *Hospodárske právo*, Praha 1966, ss. 575.

⁴ *Personal- und Vorlesungsverzeichnis der Martin Luther Universität, Halle-Wittenberg*.

⁵ A. Koscin, W. Łaptiew, *Prawo gospodarcze państwa radzieckiego*, Komunist 1965, nr 10 oraz ustna informacja prof. Łaptiewa na konferencji w Pradze.

Obrotu Gospodarczego). W czasie konferencji katedr prawa cywilnego w Ustroniu (od 23 II do 1 III 1966 r.), poświęconej przedyskutowaniu i uchwaleniu projektów programów ramowych dyscyplin cywilistycznych, znakomitą większością głosów wyrażono postulat, aby dotychczasową nazwę przedmiotu „prawo obrotu uspołecznionego” zastąpić nazwą „prawo gospodarcze”, zgodną z terminologią stosowaną w Polsce i w innych krajach socjalistycznych. Ministerstwo Szkolnictwa Wyższego, zatwierdzając program ramowy omawianej dyscypliny, z niewiadomych względów utrzymało nadal jej dotychczasową nazwę.

VI

Nie jest dotąd dostatecznie wyjaśniony ani powszechnie przyjęty zakres przedmiotowy prawa gospodarczego.

W cytowanym artykule A. Koscina i W. Łaptiewa czytamy: „Radzieckie prawo gospodarcze stanowi sumę norm prawnych, które określają tryb kierowania działalnością gospodarczą i tryb samej działalności gospodarczej oraz regulują stosunki gospodarcze między socjalistycznymi przedsiębiorstwami, organizacjami i ich ogniwami strukturalnymi z wykorzystaniem najbardziej racjonalnych, naukowo uzasadnionych metod regulacji prawnej”⁶.

W czasie wspomnianej już konferencji w Pradze prof. Łaptiew poinformował uczestników, że w Instytucie Nauk Prawnych Radzieckiej Akademii Nauk prowadzone są prace nad zakresem i systemem prawa gospodarczego. W świetle dotychczasowych osiągnięć przewiduje się podział prawa gospodarczego na część ogólną i szczegółową. Część ogólna obejmowałaby takie zagadnienia, jak: ogólne zasady planowania i zarządzania mieniem społecznym, organizację prawną i ustrój majątkowy podmiotów gospodarki socjalistycznej, zasady rozrachunku gospodarczego, ogólne zasady systemu umownego, kredytowanie i rozliczenia pieniężne organizacji socjalistycznych, odpowiedzialność za wyniki gospodarcze podjętych decyzji, rozstrzyganie sporów (arbitraż gospodarczy), organizację zastępstwa prawnego.

Część szczegółowa obejmowałaby przepisy odnoszące się do stosunków gospodarczych występujących w poszczególnych działach gospodarki socjalistycznej (w przemyśle, budownictwie, handlu, transporcie, rolnictwie, gospodarce komunalnej, kulturze itp.).

Dążąc do wyodrębnienia prawa gospodarczego jako osobnej gałęzi prawa, studia INP zmierzają do delimitacji między prawem gospodarczym a innymi działami prawa.

⁶ Ibidem. Streszczenie i tłumaczenie tego artykułu zawiera Prawo i Życie z 29 VIII 1965 r. oraz notatka Mikołaja Andrełowicza, PUG 1965, nr 11.

Tak zarysowany zakres przedmiotowy i system prawa gospodarczego nie jest jednak w Związku Radzieckim powszechnie aprobowany. Dowodzi tego wypowiedź prof. Sadikowa, który jest zdania, iż można zarówno zakres, jak i system prawa gospodarczego ujmować różnie i zapytuje, dlaczego nie miałyby się do prawa gospodarczego zaliczyć np. prawa pracy.

Nieco odmiennie, ale również jeszcze nie jednolicie ujmowany jest zakres rzeczowy prawa gospodarczego w doktrynie panującej w NRD.

Według prof. H. Sucha na prawo gospodarcze składają się przepisy normujące jedynie niektóre stosunki gospodarczego sektora socjalistycznego. Nie obejmuje ono tych stosunków, w których choćby jedną ze stron był organ administracji państwowej albo osoba fizyczna lub inna jednostka gospodarki nie uspołecznionej. Jego zdaniem specyfika prawa gospodarczego wyraża się w tym, że: a) normuje ono stosunki jednostek gospodarczych będących użytkownikami określonej części mienia społecznego; b) przewiduje samodzielne kształtowanie przez zainteresowane strony wzajemnych stosunków (autonomes Handeln bei der Gestaltung ihrer Verhältnisse); c) przewiduje samodzielną odpowiedzialność j. g. u. za zobowiązania; d) zabezpiecza zależność między treścią poszczególnych umów a treścią obowiązujących strony aktów planowania. Do prawa gospodarczego nie należy, zdaniem prof. Sucha, ani prawo rolne, ani transportowe, ani prawo handlowe.

Prof. G. Pflücke polemizuje z klasyfikacją proponowaną przez prof. Sucha. Uważa on, że prawo gospodarcze obejmuje wszelkie przepisy, których celem jest organizowanie reprodukcji rozszerzonej w gospodarce uspołecznionej.

Doktryna czechosłowacka zbliżona jest do formuły proponowanej przez prof. Pflücke. Według doc. Simoviča, prawo gospodarcze to zespół przepisów normujących proces rozszerzonej reprodukcji. Nieco ostrożniej tę samą myśl formuluje S. Stuna. Jego zdaniem, nie wszystkie przepisy regulujące stosunki gospodarcze sektora uspołecznionego należą do prawa gospodarczego. Dotyczy to w szczególności przepisów regulujących stosunki pracy oraz stosunki rolne.

W każdym razie zarówno w doktrynie radzieckiej, jak wschodnioniemieckiej i czechosłowackiej przyjmuje się, że prawo gospodarcze normuje nie tylko występujące w gospodarce uspołecznionej stosunki poziome, ale w określonym zakresie również stosunki pionowe.

Z uwagi na to, że Czechosłowacja jest jak dotąd jedynym krajem socjalistycznym, w którym prawo gospodarcze zostało kodyfikacyjnie wyodrębnione, przeto należy poświęcić nieco uwagi zakresowi stosunków regulowanych przez kodeks gospodarczy z 4 VI 1964 r. Kodeks ten zawiera przede wszystkim w tzw. artykułach podstawowych (I—X) „zasady stosunków gospodarczo-społecznych”. Pozostała jego treść podzielona została na dwanaście części obejmujących łącznie 400 paragrafów.

W § 1 czytamy: „Kodeks gospodarczy reguluje następujące stosunki powstające przy zarządzaniu gospodarką narodową i przy działalności gospodarczej organizacji socjalistycznych:

— planowe zarządzanie gospodarką narodową i socjalistyczną własnością społeczną,

— organizację działalności gospodarczej, strukturę prawną organizacji socjalistycznych i ich gospodarowanie,

— współpracę organizacji socjalistycznych i ich odpowiedzialność majątkową za naruszenie nałożonych obowiązków,

— stosunki rozliczeniowe i kredytowe organizacji socjalistycznych".

W ramach poszczególnych części kodeks gospodarczy reguluje:

— zarządzanie gospodarką narodową, planowanie, socjalistyczną własność społeczną, organizacje socjalistyczne i ich czynności prawne (I),

— działalność gospodarczą organizacji państwowych (II),

— organizacji spółdzielczych (III) i innych organizacji społecznych (IV),

— rejestr przedsiębiorstw (V),

— przepisy wspólne o zobowiązaniach gospodarczych (VI),

— zobowiązania gospodarcze przy dostawach wyrobów (VII),

— zobowiązania gospodarcze w zakresie inwestycji oraz w zakresie dostaw kompletnych obiektów inwestycyjnych na eksport (VIII),

— zobowiązania gospodarcze przy przewozie rzeczy (IX),

— zobowiązania gospodarcze przy innych formach współpracy pomiędzy organizacjami socjalistycznymi (X),

— stosunki rozliczeniowe i kredytowe (XI),

— przepisy wspólne, przejściowe i końcowe (XII).

Wspomniany wyżej zbiorowy podręcznik prawa gospodarczego obejmuje swą treścią, oprócz stosunków unormowanych w kodeksie gospodarczym, przepisy odnoszące się do organizacji i funkcjonowania państwowego arbitrażu gospodarczego, do normalizacji technicznej oraz przepisy dotyczące tzw. własności przemysłowej w szerokim znaczeniu.

Dużo uwagi poświęcono pojęciu i zasięgowi prawa gospodarczego w Jugosławii. Stosownie do przeważającej w doktrynie jugosłowiańskiej opinii, prawo gospodarcze uważane jest za gałąź prawa majątkowego, obejmującą status prawny przedsiębiorstw gospodarczych, spółdzielni i innych organizacji gospodarczych (z uwzględnieniem ich powiązań wewnętrznych i zależności od organów administracji państwowej) oraz stosunki gospodarcze między wymienionymi organizacjami⁷.

Jeśli idzie o zakres przedmiotowy i system prawa gospodarczego w Polsce, to próby ich określenia znajdujemy z jednej strony w cytowanej już pracy J. Topińskiego *Prawo gospodarki uspołecznionej*, z dru-

⁷ V. Jovanovic, *Privredno pravo*, Beograd 1961, s. 15 i powołana tam literatura.

giej zaś w ramowym programie wykładów „prawa obrotu uspołecznionego” z 1966 r.

Różnice merytoryczne między stanowiskiem zajmowanym przez J. Topińskiego a ujęciem zagadnienia przez autorów programu ramowego są nieznaczące. Istnieje zgoda co do tego, że prawo gospodarcze powinno obejmować przepisy normujące stosunki własnościowe w PRL ze szczególnym uwzględnieniem stosunków własnościowych sektora uspołecznionego. Rozumie się, że nie obejmuje ono przepisów nacjonalizacyjnych, które zadecydowały o obecnym układzie stosunków własności.

Do prawa gospodarczego należą dalej przepisy regulujące metody planowania i zarządzania gospodarką uspołecznioną. W szczególności idzie tu o przepisy normujące zagadnienie centralizacji i decentralizacji w planowaniu i zarządzaniu, przepisy rozgraniczające zakres działania między centralnymi i terenowymi organami administracji gospodarczej a podporządkowanymi im jednostkami gospodarki uspołecznionej, przepisy dotyczące rozrachunku gospodarczego itp.

Istotny dział prawa gospodarczego stanowią przepisy normujące status prawny j.g.u. prowadzących bezpośrednią działalność gospodarczą, zapewniającą rozszerzoną reprodukcję, czyli nastawioną na wypracowanie zysku. Przepisy te obejmują również wzajemne powiązania organizacyjne j.g.u. zarówno z ich jednostkami nadrzędnymi, jak i z organami administracji państwowej.

Wreszcie do prawa gospodarczego należą przepisy określające system umowny między j.g.u. Przepisy te zwykle się ujmować w część ogólną i część szczegółową. W części ogólnej mieszczą się przepisy normujące m. in. stosunek aktów planowania do umów zawieranych przez j.g.u., obowiązek zawierania umów, rolę arbitrażu gospodarczego w zakresie zawierania, zmian i wykonywania umów, system i rolę ogólnych warunków i wzorów umów, problematykę prawną cen i rozliczeń, zasady odpowiedzialności za wykonanie zobowiązań umownych.

Do części szczegółowej systemu umownego między j.g.u. zalicza się przepisy odnoszące się do podstawowych typów umów, mających zastosowanie w gospodarce uspołecznionej i doznających w związku z tym specjalnego uregulowania. Będą to przede wszystkim umowy sprzedaży i dostawy między j.g.u. oraz umowy inwestycyjne.

Program ramowy przewiduje objęcie wykładami prawa gospodarczego również takich umów, które wprawdzie zachodzić mogą nie tylko między j.g.u., ale w istniejących u nas warunkach gospodarczych mają przeważające znaczenie dla gospodarki uspołecznionej. Są to w szczególności umowy przewozu rzeczy, umowy składu, spedycji, agencji, komisji i rachunku bankowego oraz umowy ubezpieczenia mienia społecznego.

Nie są objęte pojęciem prawa gospodarczego przepisy normujące zobowiązania pozaumowne między j.g.u. ani też przepisy odnoszące się do takich umów, które wprawdzie mogą być zawierane również przez j.g.u.,

lecz mają dla gospodarki uspołecznionej jedynie ograniczone znaczenie (umowa zamiany, umowa o dzieło, umowa zlecenia, najmu, dzierżawy, użyczenia, przechowania itp.).

Program ramowy obejmuje wreszcie prawo wynalazcze i przepisy o znakach towarowych oraz przepisy normujące stosunki prawne związane z handlem zagranicznym, a to z uwagi na okoliczność, że wymienione stosunki mają dla gospodarki uspołecznionej znaczenie istotne i łączą się ściśle z całością norm objętych prawem gospodarczym.

Program nie obejmuje natomiast przepisów o państwowym arbitrażu gospodarczym, gdyż przepisy te, zaliczane przez J. Topińskiego i doktrynę czechosłowacką do prawa gospodarczego, traktowane są w polskim systemie prawnym jako części prawa procesowego.

Podobnie jak i w innych krajach socjalistycznych, systematyka prawa gospodarczego w Polsce nie obejmuje swym zasięgiem ani stosunków pracy, ani stosunków rolnych.

VII

Występujące w systemie socjalistycznym wyodrębnianie prawa gospodarczego jako dyscypliny naukowej i jako przedmiotu nauczania nie przesądza jeszcze kwestii, czy prawo to jest samodzielną gałęzią w ogólnym systemie prawa, czy też jedynie zespołem przepisów należących do różnych gałęzi. Zdania na ten temat są podzielone. Na dobrą sprawę o samodzielności prawa gospodarczego można mówić jedynie w systemie prawa czechosłowackiego, gdzie przeprowadzono konsekwentnie kodyfikacyjne wydzielenie stosunków sektora socjalistycznego spod zasięgu kodeksu cywilnego i poddanie tych stosunków odrębnemu i całościowemu uregulowaniu.

W pozostałych krajach socjalistycznych zagadnienie to przedstawia się odmiennie. Gdyby nawet przyjąć, że prawo gospodarcze i w tych krajach dotyczy odrębnego przedmiotu regulowania, jakim są stosunki gospodarcze sektora uspołecznionego, to jednak metoda regulowania tych stosunków nie jest bynajmniej jednolita. Stąd też na prawo gospodarcze w tych krajach składają się normy o różnorodnym charakterze, zawarte w przepisach należących do różnych gałęzi prawa (cywilnego, państwowego, administracyjnego, finansowego, procesowego i prawa pracy). Stąd też trudno tu mówić o prawie gospodarczym jako osobnej i treściowo zintegrowanej gałęzi prawa tak długo, jak długo w kodeksach cywilnych poszczególnych krajów znajdujemy postanowienia, że ich przepisy mają zastosowanie również do stosunków majątkowych między j.g.u. Toteż, w moim przekonaniu, w żadnym z krajów socjalistycznych — oprócz Czechosłowacji — nie ma dotąd warunków pozwalających na traktowanie prawa gospodarczego jako odrębnej gałęzi prawa.

Jak słusznie zauważył w Pradze prof. Sadikow, kwestii samodzielności prawa gospodarczego, tak bardzo podkreślanej przez niektórych przedstawicieli nauki radzieckiej, a szczególnie niemieckiej, przypisuje się przesadne znaczenie.

Istotne znaczenie natomiast zarówno dla nauki, jak i dla praktyki gospodarczej posiada konieczność kompleksowego ujmowania przepisów prawa gospodarczego i umiejętność łączenia zwłaszcza przepisów cywilnoprawnych z przepisami normującymi zasady planowania gospodarczego, zagadnienia cen, zasady rozliczeń itp.

Nie ulega wątpliwości, że rozwój stosunków gospodarczych zmierzać będzie m. in. i w Polsce do wypracowania odrębnych i zintegrowanych norm regulujących całokształt zasad i form gospodarki uspołecznionej. Będą one mogły wówczas stanowić podstawę do traktowania prawa gospodarczego jako nowej i samodzielnej gałęzi w naszym systemie prawnym.

Należy zaznaczyć, że już obecnie spotykamy się z aktami prawnymi odnoszącymi się do gospodarki uspołecznionej, których charakter budzi w świetle obowiązujących przepisów poważne wątpliwości. Dla przykładu wspomnę tu o takich aktach, jak: utworzenie, likwidacja, połączenie przedsiębiorstw państwowych, powołanie i odwołanie dyrektora, zastępców dyrektora i głównego księgowego, przydział środków trwałych i obrotowych, przekazanie tych środków między jednostkami państwowymi. Czy są to, jak się dotąd utrzymuje, akty administracyjno-prawne podejmowane z tytułu przysługującego właściwym organom administracji państwowej imperium, czy też akty prawa cywilnego będące wynikiem przysługującego państwu prawa własności?

Jestem zdania, że aktom tym przypisać należy charakter co najmniej mieszany. Z chwilą usamodzielnienia się prawa gospodarczego wszelkie wątpliwości na ten temat ustaną. Będą to bowiem akty gospodarczo-prawne.

LE DROIT ÉCONOMIQUE DANS LES SYSTÈMES LÉGISLATIFS DE CERTAINS PAYS SOCIALISTES

R é s u m é

Du moment où l'État capitaliste s'est vu contraint d'ingérer ou nom de l'intérêt public dans les rapports économiques réservés à l'initiative privée, et notamment lors de la première guerre mondiale, on observe un accroissement des dispositions légales, temporaires ou permanentes, au moyen desquelles l'État capitaliste exerce son influence sur la production et l'échange des entreprises privées.

La doctrine a inventé la dénomination „droit économique" pour l'ensemble de ces

dispositions faisant partie spéciale du droit administratif. Dans les discussions qui sont engagées dans l'URSS, en Pologne, Tchécoslovaquie et dans l'Allemagne de l'Est en association aux codifications qui sont en préparation, il s'agissait surtout de décider, si les dispositions des codes civils doivent être normatives également par rapport aux conditions financières des biens dont les unités de l'économie socialisée sont les participants.

Les mêmes solutions ne furent pas acceptées par tous les états, mais de règle les dispositions économiques ont toujours le caractère de dispositions qui n'entrent pas dans le code et trouvent leur expression dans de nombreux actes normatifs particuliers. Même dans cette sphère où les codes civils concernent les conditions financières des unités de l'économie socialisée, c'est elles qui de règle normalisent ces conditions d'une manière spéciale.

Jusqu'ici il n'est pas généralement décidé quel est la sphère objective du droit économique et les conceptions théorétiques sont, dans les pays socialistes particuliers, très disparates; ces questions font le sujet de vives discussions dans la littérature concernant la législation civile.

Ce qui possède une importance essentielle autant pour la théorie que pour la pratique économique, c'est une conception coplexuelle des règlements du droit économique et l'habileté qui permet de les unir à d'autres règlements du droit civil. Le développement des conditions économiques visera en Pologne à élaborer des normes distinctes et intégrées pour régler l'ensemble des principes et formes de l'économie socialisée. Elles pourront alors constituer une base permettant de traiter le droit économique comme une nouvelle branche indépendante dans notre système législatif. Il n'y aura plus de doutes quant au caractère des actes législatifs concernant l'économie socialisée: ni au cas où ils seraient des actes administratifs ni s'ils étaient des actes du droit civil; car ce seront des actes économiques et législatifs en même temps.